

POLITICĂ ȘI DEMOGRAFIE ÎN MIȘCAREA DE EMANCIPARE NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ÎN EPOCA MODERNĂ*

Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan

ESTE INDUBITABIL faptul că tot ceea ce s-a petrecut la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, respectiv exercitarea într-o formă democratică a dreptului la autodeterminare națională de către populația majoritară a Transilvaniei a conferit unirii acestei provincii cu România durabilitate și legitimitate. Decizia Conferinței de Pace de la Paris de a recunoaște oficial și internațional unirea Transilvaniei cu statul român avea în vedere în primul și în primul rând acceptarea unei realități geopolitice bazată pe o clară majoritate demografică a românilor în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statală. Au confirmat prin concluziile lor acest aspect important toate comisiile de experți străini care au venit în 1919-1920 în Transilvania pentru a cerceta structurile etno-demografice, mai cu seamă în zona viitoarei frontiere cu Ungaria, care și-au formulat propriile versiuni în privința trasării frontierelor nord-vestice, vestice și sud-vestice ale României. Dacă argumentul demografic a jucat în anii 1918-1920 un rol deloc neglijabil în reconfigurarea geopolitică a acestui spațiu ce aparținuse fostei monarhii austro-ungare, tot atât de adevărată este și constatarea că în eforturile lor anterioare de emancipare națională, liderii românilor din Transilvania au uzat mai bine de un secol și jumătate de acest factor demografic în demersurile lor politice de-a lungul întregii epoci moderne.

Așa după cum se știe, Transilvania este o provincie importantă a României de azi, unde începând cu zorii Evului Mediu, alături de români s-au așezat durabil, de-a lungul unui întreg mileniu, mai multe popoare care au influențat istoria autohtonilor cu o intensitate ce a variat în timp. Printre etniile care au găsit aici un mediu favorabil afirmării lor s-au numărat maghiarii, germanii, evreii, armenii, sârbii, slovacii etc. Până la Primul Război Mondial, Transilvania a fost condusă aproape în exclusivitate pe plan central dar și la nivelul unităților administrative zonale de către maghiari, sași și secui, românii, populația nu numai autohtonă dar și majoritară din punct de vedere demografic, fiind eliminați treptat, începând cu secolul XIV, de la beneficiile politice, economice și culturale ale statului în care trăiau.

În decursul Evului Mediu, autohtonă și preponderența românilor în Transilvania a fost un lucru firesc, atestat în repetate rânduri de înalți oficiali din regatul Ungariei, de călători străini etc. Nimeni nu s-a gândit până în epoca modernă să nege românilor faptul că ei s-au format în Transilvania și că erau cei mai numeroși locuitori din provincie. Au exprimat aceste evidențe numeroși cărturari dar și reprezentanți ai puterii. Pe la 1536-1537, Nicolaus Olahus în lucrarea sa *Hungaria*, scrie despre Transilvania, locul său de naștere, că „în ea sunt patru națiuni de origine diferită: unguri, secui, sași, români...se spune prin tradiție că românii sunt niște colonii ale romanilor. Dovada acestui lucru este faptul că ei au multe cuvinte în comun cu vorbirea romanilor”. Un alt umanist, contemporan cu Olahus, este vorba de Anton Verantius, remarca și el că în Transilvania locuiau „secui, unguri și sași; aș adăuga totuși și pe români care, deși îi ajung ușor în număr pe ceilalți, nu au nicio libertate, nicio nobilime, niciun drept al lor”. Verantius consemnează și el de mai multe ori originea romană a românilor, constatând în privința ponderii etniilor că românii îi egalează cel puțin pe ceilalți locuitori, adică reprezintă peste 50% din populația Transilvaniei¹. Și analizele socio-economice efectuate în ultimele decenii asupra mai multor urbarii ale unor domenii întinse din Transilvania secolelor XVI-XVII demonstrează că satele românești sunt cele mai numeroase, însumarea supușilor (a capilor de familie din urbarii) dând o pondere de majoritate absolută a populației românești din principatul Transilvaniei².

Cucerirea Transilvaniei de către Habsburgi la sfârșitul secolului al XVII-lea a însemnat, printre altele, introducerea unei administrații eficiente, organizarea și inventarierea potențialului uman și material din teritoriile integrate imperiului. Aceasta a condus printre altele și la introducerea treptată a conscripțiilor și la înregistrarea periodică a diverselor categorii socio-profesionale ori chiar și a întregii populații. Firește, nu au lipsit nici în această perioadă aprecierile cu caracter general, empiric, asupra structurii demografice a Transilvaniei. Printre alții, iezuitul Andreas Freyberger, în anul 1702, în prima lucrare istorică despre unirea românilor ortodocși din Transilvania cu biserica romano-catolică, spunea că românii reprezintă populația cea mai numeroasă din provincie arătând că „sunt răspândiți în toată Transilvania și în această secuime, ba chiar pe pământurile și în scaunele sașilor. Nu există sat, nu există oraș, suburbie care să nu-și aibă românii săi”³. Și totuși, nimeni nu s-a gândit deocamdată să pună sub semnul întrebării ceea ce era evident și firesc pentru contemporani, respectiv autohtonă și preponderența lor demografică în provincie.

De la începutul secolului al XVIII-lea începem să dispunem, alături de vechile surse narative ori economico-demografice (lucrări geografice, relatări de călătorie, urbarii și registre parohiale de stare civilă) și de alte tipuri de izvoare: conscripțiile fiscale, militare, religioase, șematismele etc. Cu alte cuvinte, de la venirea austriecilor, sursele statistice și demografice se înmulțesc, se diversifică conținutul lor, sporește calificarea celor însărcinați cu elaborarea lor, începem să avem o panoramă cât mai aproape de realitate a potențialului demografic și a resurselor materiale din Transilvania. Datele disponibile pentru Transilvania istorică (Ardeal) indică pentru perioada 1690-1847 o proporție medie a românilor de 52,7%, a maghiarilor (inclusiv secuiei) de 27,3%, a germanilor (sași, funcționari și armata imperială) de 16,7%, a altor grupuri etnice (armeni, evrei, țigani, slavi etc.) de 3,3%. Ca o constantă a perioadei menționate s-a remarcat o ușoară tendință de creștere a ponderii populației germane, în detrimentul scăderii cu câteva procente a ponderii românilor și maghiarilor⁴.

Preponderența demografică a românilor din Transilvania, alături de autohtonii lor, a pătruns treptat nu doar în conștiința elitelor ci și a românilor de rând. De aceea, atunci când aproape de mijlocul secolului al XVIII-lea românii ardeleni elaborează primele documente revendicative în vederea modificării statutului lor, ei fac apel printre altele și la factorul demografic. Conscripțiile oficiale, precum și cea confesională organizată de însuși episcopul unit Inochentie Micu la 1733, au arătat fără tăgadă ceea ce era evident pentru toată lumea, faptul că românii constituiau populația majoritară din Transilvania. Primul care include în argumentația sa preeminența românilor în provincie este episcopul unit Inochentie Micu în memoriul său *Supplex Libellus* din 1743. Acesta acuză autoritățile că multe din abuzurile economice și juridice la care sunt supuși românii se datorează faptului că ei nu beneficiază de funcționari din neamul lor care să le cunoască limba și să le înțeleagă problemele: „deși românii locuiesc districte, ca Făgăraș, Chioar, Hațeg, și mai mult de jumătate din unele comitate, scaune etc. totuși nu pot avea, ca celelalte națiuni zise recepte slujbași din sânul lor”. Apoi, în ceea ce privește revendicările referitoare la întregul corp național, episcopul Inochentie Micu nu vede niciun motiv pentru care națiunea română nu ar putea fi și ea receptă ca și celelalte trei națiuni privilegiate „când ea le întrece în număr pe toate, iar în sporirea vistieriei, în sarcinile publice și slujbe cel puțin le egalează, și la fel a contribuit atât la războaie cât și la apărarea țării”⁵. Nu întâmplător episcopul a asociat numărul majoritar al românilor din Transilvania cu cantitatea sarcinilor publice, îmbinarea factorului demografic cu cel economic fiind armonios integrată în susținerea revendicărilor politico-naționale. Deși au acționat inițial într-un cadru strict confesional, treptat liderii Bisericii unite cu Roma, începând cu episcopul Inochentie Micu, au extins revendicările lor pentru tot corpul național, acoperind astfel doleanțele întregii națiuni române din Transilvania⁶.

Problema numărului devenea astfel la mijlocul secolului al XVIII-lea una presantă pentru elita ecleziastică românească, atât din motive pragmatice legate de evidența enoriașilor fiecărei confesiuni pentru o mai bună gestionare a problemelor strict religioase, cât și din perspectiva includerii factorului demografic în rândul elementelor de suport ale demersului revendicativ. Astfel, vreme de mai bine de 150 de ani, „demografia” va deveni o prioritate pe agenda mișcării de emancipare națională a românilor din Transilvania. Atât cât le va sta în putință, liderii românilor vor organiza propriile evidențe statistico-demografice, mai cu seamă în cadrele confesionale, dar în același timp vor fi extrem de atenți la toate înregistrările de populație efectuate de către autoritățile administrative și militare, pentru a putea valorifica în interes propriu informațiile culese periodic cu ocazia conscripțiilor și recensământurilor.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, când elita românilor din Transilvania a solicitat obținerea de drepturi politice asemenea celorlalte elite ale maghiarilor, secuilor și sașilor, invocând printre alte argumente istorice, filosofice și juridice faptul că românii erau cei mai vechi și numeroși locuitori din provincie, unii istorici maghiari și sași (reflectând interesele cercurilor politice conducătoare în Transilvania), au început să conteste autohtonii românilor și preponderența lor încă din Evul Mediu. Apoi, în secolele XIX-XX, tot mai mulți istorici maghiari și germani au dezvoltat această teorie încercând să demonstreze faptul că românii s-au format ca popor în Peninsula Balcanică, de unde au venit în Transilvania abia prin secolele XIII-XIV, când în regiune erau stabiliți deja maghiarii, secuii și sașii. Mai mult, susțineau unii dintre acești istorici

străini, românii ar fi devenit majoritari în Transilvania doar în secolul al XVIII-lea, ca urmare a imigrării românilor din Moldova și Țara Românească, unde regimul fanariot apăsător ar fi provocat plecarea multor locuitori în Transilvania.

Nu intrăm aici în detaliile regimului fiscal fanariot din cele două țări românești extracarpatiche, să reținem însă că regimul fanariot s-a impus în cele două țări la 1711 și 1716, iar efectele sale în plan fiscal-economic se simt cu adevărat abia către mijlocul secolului. Se știe foarte bine că în Transilvania în secolul al XVIII-lea a fost lansată celebra formulă că după tratatul de pace de la Karlowitz din 1699, când Transilvania a trecut de sub suzeranitatea otomanilor sub cea a Imperiului Habsburgic „a fost înlocuit jugul de lemn turcesc cu cel de fier austriac”⁷. Această formulă reliefa printre alte conotații cu caracter politic și faptul că fiscalitatea austriacă nu admitea sub nicio formă eschivarea de la plata obligațiilor față de fisc, aparatul administrativ și armata imperială fiind instrumente de coerciție care impuneau locuitorilor achitarea obligațiilor față de stat. Ori, în Țara Românească și Moldova, cu toate majorările fiscale consemnate de-a lungul secolului al XVIII-lea, mai cu seamă în a doua sa jumătate, evaziunea fiscală a crescut și autoritățile din cele două țări nu aveau la îndemână o structură administrativă organizată și o forță militară numeroasă care să asigure încasarea periodică și riguroasă a obligațiilor fiscale ale locuitorilor. De aceea, sensul de mișcare al populației nemulțumite de creșterea obligațiilor sale financiare și economice a fost mai degrabă dinspre Transilvania spre Țara Românească și Moldova, și mai puțin din cele două principate românești spre Transilvania.

Cercetările demografice recente asupra conscripției fiscale de la 1750 confirmă faptul că până la mijlocul secolului al XVIII-lea nu s-a produs nicio „invazie” masivă de români din Țara Românească și Moldova în Transilvania. Conscripția fiscală din anul 1750 constituie cel mai important izvor statistic privind societatea transilvăneană la mijlocul secolului al XVIII-lea. Ea oferă cea mai completă și complexă imagine a realităților economico-sociale și demografice ale principatului Transilvania. Un document necunoscut până acum cercetării istorice se intitulează, în traducerea românească a originalului latin, *Registru general în extras al orașelor, comitatelor, scaunelor secuiești și săsești, precum și al locurilor taxale, din care se evidențiază câte localități și sate sunt locuite în acest principat de maghiari, secui, sași și români*. Tabelul cuprinde o estimare a conscriptorilor privind numărul localităților cu populație preponderent maghiară, săsească și românească⁸. Din acest izvor rezultă preponderența netă a localităților românești, în număr total de 1401, constituind 58% din numărul total de 2430 de orașe și sate transilvănene, cele înregistrate drept localități maghiare (în număr de 807) reprezentând 33% din numărul total, iar cele săsești (222) având o pondere procentuală de 9%. Ceea ce se știe în legătură cu modul în care s-a efectuat conscripția este că fiecare unitate de habitat a fost vizitată de o comisie alcătuită din reprezentanți ai autorităților administrative ale jurisdicției respective (comitat, district, scaun, oraș), care au audiat juzii și jurații pe baza unui chestionar standardizat și au constatat direct realitățile existente. Așa cum s-a arătat cu pertinență, „componenta comisiilor de conscriere, alcătuite din nobili, patriciat orașenesc, elita scaunelor secuiești și săsești, exclude însă, evident, presupunerea unui oricât de mic parti-pris în favoarea componentei dovedite majoritare în structura etnică a habitatului ardelean din epocă. La atribuirea localității uneia sau alteia dintre etnii a contribuit, desigur, în mod esențial nucleul stabil al populației locale și în nici un caz categoriile nou-venite, consemnate

în rubricile de *Inquilini* sau *Vagi*⁹⁹. Prin urmare, românii nu au făcut parte din comisiile de conscriere de la 1750 (și nici mai târziu) care au atribuit fiecărei localități caracterul etnic în funcție de locuitorii stabili. Dacă românii ar fi imigrat în număr mare în Transilvania după ce regimul fanariot din Moldova și Țara Românească au înăspriț condițiile socio-economice (aceasta numai după 1730), atunci acești români imigranți ar fi intrat în categoria nou-veniților și nu ar fi putut influența caracterul deja românesc al uneia sau alteia dintre localitățile conscrise.

Rapoartele autorităților administrative din Transilvania înregistrează periodic cu îngrijorare plecarea masivă a forței de muncă din provincie spre teritoriile românești extracarpătice¹⁰. Chiar și împăratul Iosif al II-lea, cu prilejul primei sale călătorii în Transilvania la 1773 observa că „acești săraci supuși români, care sunt, fără îndoială, cei mai vechi și cei mai numeroși locuitori ai Transilvaniei, sunt chinuți și împovărați cu nedreptăți de toată lumea, fie unguri, fie sași, așa de mult, că într-adevăr, soarta lor, când o cunoști, este foarte de compătimit și nu este decât de mirat că se mai găsec atăția din acești oameni și că n-au fugit cu toții”¹¹. După cum observă unul dintre cei mai avizați monarhi austrieci, bun cunoscător al realităților din vastul său imperiu ca urmare a numeroaselor sale călătorii de documentare și a rapoartelor solicitate, românii erau considerați a fi cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei. Remarca împăratului este una foarte importantă, aceasta cu atât mai mult cu cât suntem la puțină vreme înainte de momentul cel mai important al luptei politico-naționale a românilor din secolul al XVIII-lea, memoriul *Supplex Libellus Valachorum* din 1791.

Firește, în documentul elaborat de mișcarea de emancipare națională de la sfârșitul secolului al XVIII-lea nu putea lipsi apelul la factorul demografic, alături de alte argumente din arsenalul ideologic al veacului luminilor, aduse la lumină cu atăț putere de către Revoluția Franceză. Interesant este că în *Supplexul* din 1791, includerea dovezilor demografice în sprijinul cererilor vine după recursul la principiul dreptului natural și al celorlalte libertăți și drepturi cetățenești:

„Aceste cereri se sprijină pe echitatea naturală și pe principiile societății civile, precum și pe pactele încheiate. Și fiindcă nașunea suplicantă încă în anul 1761, după conscripția făcută atunci în toate cercurile și locurile (afană de districtul Brașovului) a numărat peste 547 000 inși și (dacă românii acestui district ar fi socotiți pentru vremea aceea la numai 13 000 de inși) această nașune a constat atunci din 560 000 de inși, pe când celelalte nașuni luate la un loc (fiind socotiți aici și românii care, pănăsindu-și propria religie, au trecut la altele), după conscripția făcută în anul 1766 au numărat numai 392 000 și câteva sute de inși, și fiindcă de aici trebuie să se tragă încheierea că din populația de azi a Transilvaniei, care, după conscripția anului 1787, consista dintr-un milion și cam șapte sute de oameni, partea cea mai însemnată, poate chiar un milion întreg, e alcătuită din oameni ai nașunii suplicante, în timp ce pe lângă aceasta...îndeobște sarcinile publice ale Provinciiei le poartă nașunea suplicantă în măsură mai mare decât toate celelalte nașuni luate la un loc, în proporție cu numărul ei mai mare”¹².

Așa cum se poate observa, autorii *Supplexului* aveau o documentație statistică bogată, semn că erau la curent cu toate înregistrările de populație efectuate în deceniile anterioare, invocând datele conscripției organizate de autoritățile austriece în anii

1760-1762, a conscripției derulate de către biserica ortodoxă din Transilvania la 1766 (de aceea și numărul mai redus al românilor de doar 392 000 de persoane reținut în document), și, cel mai recent, ale „recensământului iosefin” din anii 1784-1787. Foarte interesant ni se pare faptul că este pusă în memoriul din 1791 și problema deznaționalizării de-a lungul timpului a clasei nobiliare românești, prin constrângerile impuse în secolele anterioare de autoritățile vremii de a opta pentru religia romano-catolică sau pentru una reformată după introducerea Reformei în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Oricum, *Supplex Libellus Valachorum* a zguduit conștiința claselor privilegiate din Transilvania, deranjând elitele maghiarilor, secuilor și sașilor prin cererile formulate și care i-ar fi adus pe români pe picior de egalitate în viața politică a principatului. Ori, aceste clase privilegiate nu doreau să piardă monopolul asupra conducerii provinciei, de aici și atacurile virulente împotriva argumentelor aduse de români, între care vechimea și ponderea lor demografică erau dintre cele mai vehement contestate¹³.

Revoluția de la 1848-1849 a fost, fără îndoială, unul dintre cele mai importante momente ale istoriei moderne nu doar în istoria românilor ci și a altor popoare din spațiul central sud-est european. Pentru români, populația majoritară a provinciei, nu erau suficiente promisiunile de libertate individuală și de progres pe care le oferea cu generozitate programul revoluției din martie din Ungaria. Români, care nu se bucurau de reprezentare în organele legislative și executive ale provinciei, doreau, în spiritul concepției romantice despre națiune, recunoașterea limbii și a naționalității lor, drepturi egale cu ceilalți locuitori aflați în inferioritate numerică. Ori, aceasta nu se putea realiza prin includerea Transilvaniei într-o Ungarie renăscută pe structura vechiului regat feudal al Sfântului Ștefan, în care urma să existe o singură națiune și o singură limbă oficială, cea maghiară. Treptat, prin intermediul manifestelor elaborate în mai multe centre unde activau liderii românilor, s-au schițat principalele obiective ale programului revoluționar românesc, care la prima vedere nu depășea cadrul unui legalism și reformism pronunțat¹⁴. Argumentația ideologică în sprijinul drepturilor națiunii reia în mare parte ceea ce *Supplexul* din 1791 încorporase deja: apelul la originea romană și continuitatea în Transilvania, invocarea numărului majoritar al românilor în provincie, spolierea lor de drepturile naturale de-a lungul secolelor etc.¹⁵. Așa cum era de așteptat, argumentul demografic nu putea lipsi din inventarul motivației obținerii de drepturi politico-naționale în cuprinsul manifestelor revoluționare din primele săptămâni ale revoluției.

Primul act cu caracter programatic mai important este manifestul elaborat la 25 martie 1848, de către profesorul sibian Simion Bărnuțiu, și intitulat *Provoacățiune*. În document se respingea ideea unirii Ardealului cu Ungaria atâta vreme cât românii nu erau recunoscuți ca națiune cu drepturi politice, și se făcea apel la solidaritatea națională a tuturor claselor și forțelor sociale și politice românești. Firesc, Bărnuțiu invocă și el cantitatea, numărul românilor, atunci când îi îndeamnă pe conaționali săi să-și solicite drepturile ce li se cuvin: „Voi dar un milion și trei sute de mii mai bine de români, nu sunteți pe lume ca nație. Încă o dată, fraților! Astăzi este ziua învierii dreptului nostru”¹⁶. La 2/14 mai 1848, Simion Bărnuțiu, principalul ideolog al românilor, a prezentat în catedrala din Blaj, în fața intelectualității venite la cea de a doua adunare națională, un discurs celebru intitulat „Români și unguri”, adevărat

prolog teoretic și programatic al Marii Adunări Naționale ce s-a desfășurat în zilele de 3/15 - 5/17 mai. În această expunere cu o vădită încărcătură istorică, Bărnuțiu a inserat în repetate rânduri referiri la factorul demografic:

„românii locuiesc pe acest timp în districtele lor românești nesupărați de nimeni, pentru că unghurii niciodată n-au umplut țara, peste care își arogă domnire, ei au fost totdeauna mai puțini la număr, și nici nu le trecea prin cap ca să persecute naționalitățile celelalte...; Când ar locui pe pământul Ardealului numai unghuri și sași, și împreună cu aceștia în loc de un milion și jumătate de români, ar locui pe atâți japoni, au altă limbă, atunci eu n-aș avea să zic nimic în contra unirii Ardealului cu Țara Ungurească; însă pământul acesta nu-l țin japoni, nici arabi; ci așafi de o mână de sași și unghuri amestecați printre români, Ardealul e proprietate adevărată a națiunii române, care o a câștigat cu bună dreptate înainte cu vreo mie șapte sute de ani, și de atunci până astăzi o ține, o apără și o cultivează cu multă sudoare și osteneală”¹⁷.

La noua întrunire de la Blaj din 3-5 mai 1848, a doua în ordinea lor cronologică, au venit în jur de 40. 000 de oameni, majoritatea țărani din toate comitatele Transilvaniei. Adunarea a depus jurământ de credință față de națiunea română, față de patrie și față de împăratul de la Viena, adoptând programul revoluției românești formulat în 16 puncte, documentul fiind intitulat *Petiția Națională*¹⁸. Programul adoptat la Blaj se înscrie prin principiile sale în spiritul concepției romantice despre stat și națiune, și se aseamănă cu alte programe din cadrul revoluției democratice europene. Punctul 1 solicita independența națională a națiunii române și egalitatea în drepturi cu celelalte națiuni din Transilvania, iar în dieta Transilvaniei românii să aibă reprezentanți „în proporțiune cu numărul său, să-și aibă dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporțiune”, iar la punctul 13 se prevedea înființarea de școli primare, gimnaziale, de licee militare și tehnice, de seminarii pentru pregătirea preoților și a unei universități românești, toate întreținute „din casa statului în proporțiunea poporului contribuent”¹⁹. Recursul la preponderența numerică a românilor în provincie, la contribuția economică a acestora la bunul mers al statului era unul normal în susținerea unor revendicări proprii națiunii române care nu se bucura de aceleași beneficii în Transilvania comparativ cu ceilalți locuitori care, deși minoritari demografic, acaparaseră mai toate funcțiile politico-administrative și se bucurau de subvenționarea învățământului și a bisericilor.

Vara anului 1848 s-a dovedit a fi una cu adevărat fierbinte în Transilvania. Intransigența nobilimii maghiare și represiunea declanșată împotriva românilor a determinat convocarea la Blaj, între 3/15 – 16/28 septembrie 1848, a unei noi adunări naționale, la care au participat circa 60. 000 de oameni, de astă dată mulți fiind înarmați. Adunarea a reafirmat programul revoluționar din mai, a accentuat anumite aspecte sociale și politice: se respingea încorporarea Transilvaniei la Ungaria și se cerea redarea autonomiei provinciei; se cerea încetarea execuțiilor militare și a represiunii împotriva celor care se opuneau autorității guvernului revoluționar maghiar etc. Din nou argumentul demografic apare în argumentația cererilor națiunii române de a se împărtași de

aceleași drepturi politice, la punctul 5 solicitându-se deschiderea grabnică a dietei principatului „compusă din deputați români, germani (sași) și unguri (săcui), aleși după proporțiunea fiecărei dintre numitele națiuni, spre a se înțelege mai departe despre starea viitoare a țării”²⁰. A treia adunare de la Blaj a reprezentat un alt pas mai departe în desfășurarea revoluției românești din Transilvania. Românii au trecut la aplicarea în practică a principiului autodeterminării naționale revendicate în programul de la Blaj din mai 1848 prin punctul I. S-a început astfel, pe cale revoluționară, organizarea administrativă și militară a Transilvaniei pe baze democratice dar și în funcție de realitățile demografice. Comitetul național permanent de la Sibiu a îndrumat formarea prefecturilor și a legiunilor, organe politico-administrative și militare care trebuiau să constituie instituțiile autoguvernării naționale. În regiuni cu populație mixtă au fost cooptați în conducerea instituțiilor locale administrative și reprezentanți ai maghiarilor și sașilor.

În iarna anului 1848-1849, s-au amplificat relațiile dintre revoluționarii transilvăneni, bănățeni și bucovineni în vederea constituirii unui bloc etnic românesc în cuprinsul Monarhiei Habsburgice. În memoriul înaintat la 25 februarie 1849 noului împărat Francisc Iosif I de către deputați din Bucovina, Banat și Ardeal, se cerea unirea tuturor românilor din imperiu, federalizarea monarhiei pe baze naționale. Nu lipsit de importanță este faptul că în chiar debutul memoriului se invocau atât vechimea, autohtonitatea românilor, cât și preponderența lor numerică în aceste teritorii: „Națiunea română din marele principat al Ardealului, din Bănat, din părțile vecine ale Ungariei și din Bucovina, care este cea mai veche între celelalte națiuni, și cea mai numeroasă în ținutul locuit de dânsa – fiindcă numără până la trei milioane și jumătate – au fost pururea cu cea mai neclătită credință și alipire către augusta casă austriacă”²¹. Interesant de menționat este similitudinea de estimare demografică din acest memoriu și dintr-un alt document contemporan, redactat de această dată de generalul Gheorghe Magheru la Baden la 4/16 martie 1849, și adresat conducătorului Ungariei, Ludovic Kossuth. Solicitându-i acestuia să dispună încetarea persecuțiilor împotriva românilor din Transilvania și recunoașterea drepturilor naționale pentru ei, în vederea alierii maghiarilor cu românii împotriva intervenției țariste, Magheru arată că „acest popor român nu e o seminție neînsemnată, ci o națiune compactă și puternică în cuprinsul țărilor pe care le locuiește. Dealtfel, cifrele de mai jos, extrase cu toată scrupulozitatea din protocoalele diferitelor autorități civile și ecleziastice, constituie o dovadă peremptorie a ceea ce am avut onoarea a vă expune; în același timp, n-ar fi lipsite de oportunitate a vi le prezenta...în Transilvania 1 486 000; în Banat, Ungaria și Bucovina 2 385 000”, deci în total 3 871 000 de români²².

Așa cum în secolul al XVIII-lea dar și în decursul revoluției pașoptiste factorul demografic a constituit un element deloc neglijabil în arsenalul argumentelor de care au uzat liderii românilor în demersul lor revendicativ, tot la fel au stat lucrurile și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales după încheierea dualismului austro-ungar în anul 1867. Este un lucru știut că Monarhia Austro-Ungară a fost până la prima conflagrație mondială una din cele mai eterogene țări ale Europei, nu numai în privința naționalităților, dar și a confesiunilor. Specialiștii sunt cvasiunanimi în a aprecia că în monarhie s-au produs, între 1850 și 1910, modificări etnico-lingvistice considerabile. Peste toate aceste mutații în interiorul provinciilor, se evidențiază

tendența contrară, ce rezultă în raporturile numerice ale națiunilor hegemonice din cele două jumătăți ale imperiului: în timp ce în Cisleithania procentajul germanilor scade de la 36,2% la 35,6%, cel al maghiarilor în Transleithania crește de la 36,5% la 48,1%²³. Această îmbunătățire considerabilă a procentajului maghiarilor a fost cauzată de trei factori: a) în primul rând, de creșterea naturală a populației, de faptul că sporul natural al maghiarilor a fost mai mare decât media pe țară; b) în al doilea rând, de participarea lor mai redusă la emigrare, comparativ cu alte etnii; c) în al treilea rând, de procesul de asimilare, care se dezvoltă într-o măsură tot mai mare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX: maghiarizarea unei părți a populației nemaghiare, precum și a majorității imigranților. În aceste condiții, vom constata și în privința compoziției etnice a Transilvaniei, între cele două limite temporale, modificări etno-lingvistice mai mult sau mai puțin spectaculoase, amplitudinea lor oscilând în funcție de dinamica populației, emigrare, politica economică școlară și culturală a autorităților etc. : românii au scăzut de la 54,9%, în 1880, la 53,7% în 1910, germanii au regresat și ei de la 12% în 1880, la 10,7% în 1910, în schimb, maghiarii au sporit de la 25,2% la 31,6%. Cauzele acestei creșteri rapide a maghiarilor sunt multiple, cel mai adesea invocându-se sporul natural mai ridicat al etniei maghiare, numărul mai redus al emigranților în cadrul acestei etnii și numai „într-o mică măsură“ asimilarea etno-lingvistică a evreilor, armenilor și a câtorva mii de cehi, polonezi și italieni sosiți pe aceste meleaguri în „vâltoarea industrializării“. Dacă în privința ponderii mai modeste a maghiarilor în rândul emigranților se confirmă această ipoteză, pentru sporul natural mult mai consistent al maghiarilor avem rezerve. Foarte probabil că nu numai procentul ridicat al natalității maghiarilor și participarea lor mai redusă la emigrare au determinat scorul pozitiv, ci și fenomenul asimilării altor naționalități²⁴.

O altă modalitate prin care autoritățile de la Budapesta au încercat să influențeze compoziția etnică a Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX o constituie colonizările de țărani maghiari sau de populații străine în diverse zone ale provinciei. Este adevărat că aceste colonizări au avut și o motivație economică reală, însă, indiscutabil, ele s-au făcut și cu o motivație politică, slujind intereselor generale ale claselor conducătoare din Ungaria. Unul dintre cei mai conștanți teoreticieni ai politicii de colonizare în Ungaria dualistă, Beksics Gusztáv, autor al mai multor lucrări consacrate problemelor politice, economice și demografice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, constata nu numai că trebuie mărit numărul maghiarilor, dar și că ei trebuie „repartizați“ mai judicios pe cuprinsul țării, iar mijlocul principal al acestei repartizări este colonizarea. După 1894, politica de colonizare a trecut sub controlul Ministerului Agriculturii, care primea anual sume însemnate. Susținerea de către stat a coloniștilor demonstrează clar caracterul politic al acestei acțiuni. Este simptomatică în acest sens atenția sporită acordată colonizărilor în zonele de luncă ale Mureșului și Someșurilor, pentru întărirea elementului etnic maghiar din Câmpia Transilvaniei și stabilirea unei legături solide între secui și ungurii din Câmpia Tisei, prin fortificarea „insulelor“ răzlețe maghiare din zonă. De altfel, Darányi I., ministrul agriculturii, declara răspicat la 1900 că rostul colonizărilor în Transilvania nu poate fi altul decât cel politic: „Idea conducătoare a colonizării trebuie să fie aceasta, ca populația maghiară să fie întărită acolo unde se află în minoritate,

deoarece aceasta este de un interes mare de stat și național... În astfel de împrejurări, instinctul de conservare poruncește – și aceasta e numai o apărare proprie – ca în părțile ardelenne să întărim populația maghiară, pe calea colonizărilor făcute din partea statului. Dacă fixăm acest scop colonizărilor din viitorul cel mai apropiat și ne silim a-l realiza corect și cu toată grija, atunci milioanele întrebuințate vor aduce dobânzi bogate pentru statul maghiar fortificat⁶²⁵. Cei câțiva zeci de mii de coloniști maghiari, ceangăi, slovaci, germani etc. așezați în Transilvania nu au schimbat radical structura etnică a populației provinciei, însă au contribuit statistic la mărirea ponderii vorbitorilor de limbă maghiară.

Oficialitățile erau conștiente de faptul că o asemenea creștere nu era numai rezultatul unei emigrări mai reduse a maghiarilor și al unei natalități sporite, comparativ cu celelalte naționalități. De altfel, slovacii și rutenii au cunoscut o rată brută a natalității – și implicit a sporului natural – superioară celei a populației maghiare, însă proporția lor în teritoriile în care locuiau a scăzut între 1850 și 1918. De aceea, guvernul de la Budapesta a acordat o destul de mare atenție politicii demografice la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX. Prin dispoziția nr. 4.795/902 din 22 august 1903, Khuen-Héderváry Károly (primul-ministru al Ungariei) a însărcinat Oficiul Central de Statistică din Budapesta cu pregătirea operațiunilor necesare colectării datelor privind frontiera lingvistică maghiaro-slovacă și cea maghiaro-română. Urmau să fie efectuate investigații complexe în privința limbii materne (mai corect a etnici) în mii de sate mixte situate în zonele locuite de maghiari, slovaci și români, pentru a se confrunța datele din recensământuri cu situația existentă la fața locului. Vargha Gyula, directorul Oficiului Central de Statistică, îl asigură, la 14 decembrie 1905, pe primul-ministru al Ungariei că „se va strădui, cu toată forța și competența sa, ca lucrările referitoare la frontierele lingvistice, în conformitate cu intențiile Excelenței Voastre, precum și în interesul reușitei proiectatei acțiuni de salvare națională care are o mare importanță, să fie cât mai riguros executate⁶²⁶. Lucrările din cadrul acțiunii „frontiera lingvistică” s-au desfășurat pe parcursul mai multor ani, fiind alocate sume importante. Cercetările au fost extinse și asupra altor aspecte – sociale, economice, politice, culturale și confesionale – privitoare la slovaci și români. Practic, autoritățile de la Budapesta au dorit radiografierea exhaustivă a situației celor două popoare, în vederea elaborării unei strategii politice adecvate intereselor claselor dominante din Transleithania. Fără îndoială, informațiile demografice rezultate de pe urma anchetei coordonate de Oficiul Central de Statistică au stat la baza multor măsuri luate de către guvernul maghiar în anii premergători războiului.

Am descris succint realitățile dar și politicile demografice din timpul dualismului pentru a putea încadra mai bine atitudinile elitei românești față de acestea. Raportarea liderilor mișcării de emancipare națională la factorul demografic în timpul dualismului s-a făcut în general în prelungirea strategiei uzitate de la *Supplex Libellus* încoace, dar au apărut și nuanțe noi, referiri la modul de colectare a datelor despre populație etc. Bunăoară, cu ocazia recensământului din 1869, prima înregistrare a populației după încheierea dualismului, liderii românilor au înțeles importanța acestei operații de colectare a datelor demografice nu doar pentru stat ci și pentru interesele naționale românești și au reacționat în acord cu aceste imperative. În consecință, Vicarul Foraneu greco-catolic al Năsăudului, Grigore Moisil, a transmis la data de 26 noiembrie 1869

o circulară tuturor preoților din subordine în care făcea cunoscut clerului ordinul sosit de la conducerea districtului năsăudean și sublinia totodată importanța statisticii pentru buna funcționare a statului („în orice stat civilizată și bine organizat, statistica e un act de cea mai mare importanță și folos”). Dincolo de utilitatea pragmatică pentru guvernanta a colectării datelor statistico-demografice, înaltul ierarh năsăudean accentua însă semnificația deosebită a acestui recensământ pentru români. Dat fiind faptul că era prima înregistrare complexă a populației după încheierea pactului dualist austro-ungar, datoria preoților era aceea de a face tot ce le stătea în putință ca datele ce se vor colecta să reflecte structura reală din punct de vedere etnic și confesional a Transilvaniei:

„Dacă a fost pentru români vreo conscripțiune sau con-numerare a poporului vreodată de vreo importanță, cea din 1870 negreșit va fi de cea mai mare importanță, pentru aceea domnii preoți să pună cea mai multă silință și cea mai mare priveghere la aceasta. Toate națiunile și confesiunile din țară vor sili a conscrie cât de mulți pentru națiunea și confesiunea sa, să-și scoată un număr mare, și or încerca a scrie din alte naționalități și confesiuni, la națiunea și confesiunea sa și, mă tem că tocmai românii vor fi mai tare recrutați pentru alții, pentru aceea nu pot destul recomanda privegherea domnilor preoți, ca să nu lase nici un suflet român din mână în favoarea altora, ci să însemne pe toți, care se află în comuna sa, specificându-se care sunt români, care sunt de alte naționalități, pe fiecare după confesiunea sa, ca așa, să aibă o conscripțiune exactă și adevărată și așa, aceea să poată servi de temelie pentru o conscripțiune generală a poporului”²⁷.

Memorandul din 1892, înaintat împăratului Francisc Iosif I de către reprezentanții românilor într-o delegație impresionantă (circa 300 de persoane) a reprezentat, indubitabil, cel mai important act politic din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea. În acea perioadă s-au produs mutații majore în sfera strategiei și a ideologiei mișcării de emancipare națională a românilor transilvăneni, astfel că și Memorandul se resimte de pe urma acestor noi orientări. În opinia unora dintre cei mai avizați specialiști ai problematicii, ideologia Memorandului s-a identificat până la un punct cu tribunismul, curent ce-și propusese să difuzeze o nouă direcție în spiritul public transilvănean. Pe un asemenea filon și pornind de la premisa că *numărul e temeliea valorii noastre*, tribunismul a militat pentru reconsiderarea atitudinii elitei față de popor, pentru o acțiune culturală menită să ridice, sub aspect cultural, economic și politic, nivelul claselor populare, spre a valorifica politic potențialul ce îl oferă aceste categorii²⁸.

Istoriografia românească a relevat nu numai caracterul novator dar și cel democratic al actului de la 1892. Elaborat de către fruntașii mișcării de emancipare națională a românilor, Memorandul a supus unui amplu și virulent rechizitoriu politica promovată de guvernele de la Budapesta, după 1867, politică ale cărei consecințe s-au răsfrânt negativ și asupra celorlalte naționalități: „Aceași pozițiune ca Români o au și concetățenii noștri germani, precum și cei slavi în statul ungar, aceleași resoane [rațiuni-n.n.] de stat cer ca să se țină seamă de interesele lor legitime. Azi, ca totdeauna, convinși că numai prin o sinceră înfrățire a popoarelor se poate asigura pacinica

desvoltare a patriei noastre, Româniilor stăruie în dorința, ca în formă legală, și prin concursul factorilor competenți sistemul de guvernare să fie reformat în patria noastră, astfel ca să se asigure drepturile odată câștigate și să se țină seama de interesele legitime ale tuturor popoarelor ce compun statul ungar poliglot²⁹. Prin urmare, Memorandul este rezultatul firesc al acțiunii majorității, confruntată cu deposedarea de unele drepturi și libertăți și supusă unei politici constante de alterare a identității etno-lingvistice.

Debarasat de un istorism excesiv care i-ar fi putut îngreuna lectura, Memorandul înclină balanța argumentelor și condamnă politica de asimilare dusă de autorități de pe alte poziții. Între acestea, pe un plan deloc negliabil, s-a situat perspectiva demografică. Astfel, din chiar textul documentului, înaintat în primăvara anului 1892 împăratului Francisc Iosif, rezultă cât se poate de clar motivarea renunțării la foarte multe exemplificări de ordin istoric: „Chiar dacă Româniilor n-ar avea nici un trecut istoric și astfel nici o bază legitimă luată din trecutul milenar al statului pentru pretențiunile lor, chiar și numai faptul că ei sunt, voesc cu toată hotărârea și pot mult în anumite împrejurări e destul motiv politic spre a determina pe orișicare guvern să țină seamă de interesele lor legitime³⁰. Or, așa cum s-a remarcat cu multă pertinentță, această viziune semnifica practic „renunțarea la dreptul istoric în favoarea celui natural, creșterea normală a argumentelor provenind din arsenalul principiului majorității³¹”.

Premeditat sau conjunctural, însă de fiecare dată corect înfățișat, apelul la demografie, respectiv la numărul majoritar al românilor din Transilvania, vine să confere mai multă greutate memoriului frunțașilor mișcării de emancipare națională. Astfel, în cuprinsul Memorandului, am identificat cel puțin 15 fragmente din care se poate observa cât se poate de clar invocarea principiului majorității demografice în sprijinul revendicărilor expuse, din care expunem câteva citate:

„Uniunea și inaugurarea ei prin Art. de lege 43:1868, sunt desconsiderarea fățișă a tuturor drepturilor poporului român ca element, care compune în absolută majoritate vechea Transilvanie“; „Facem aproape 3/4 din populațiunea țării, posedăm și pământul țării în aceeași proporțiune și în aceeași proporțiune purtăm și sarcinile comune; e incontestabil dar și dreptul nostru de a fi reprezentați în dietă și de a participa la conducerea afacerilor țării tot în acea proporțiune“; „E dureros adevărul că peste 3 milioane dintre supușii Maiestății Voastre nu sunt și nu se consideră reprezentați în dieta țării lor“; „În Transilvania peste tot, precum și în multe din comitatele ce cad afară de Transilvania, cum sunt Bihorul, Sălagiul, Aradul, Timișul, Sătmarul, Maramureșul și Caraș-Severinul, cu totul în 23 comitate Româniilor sunt în majoritate precumpănitoare, ba aproape singura populațiune“; „Noi, Româniilor, o populațiune completă de peste 3 milioane de suflete, contribuim cu sângele și cu averea noastră pentru susținerea statului, nu avem însă pentru înaintarea noastră culturală nici un așezământ susținut de stat“; „Regatul ungar, afară de Croația, care se bucură de autonomia ei, are o populațiune de vreo 13.200.000 suflete. Aproape a patra parte din această populațiune, vreo trei milioane de suflete, sunt Româniilor așezați în mase compacte în vechea Transilvanie, în Banat, în Arad, în Bihor, Selagiul, Sătmar și Maramureș, adică în hotarele orientale ale Monarchiei, pe țărmul stâng al râului Tisa, în triunghiul dintre Tisa și Mureș și între munții mărginași ai

*Transilvaniei, pe un teritor de vreo 134.630,54 chm, unde ei fac 60-95% din întreaga populațiune*³³² ș.a.m.d.

Aspectele demografice sunt invocate constant pe parcursul Memorandului pentru a evidenția, o dată în plus, injustețea menținerii românilor într-o stare de inferioritate pe pământul, unde ei reprezentau cel mai vechi și cel mai numeros element etnic. În același timp, apelul la argumentul demografic are și o semnificativă componentă ideologică democratică, în acord cu tendințele doctrinare moderne prezente și în cadrul altor mișcări de emancipare națională din spațiul central și sud-est european³³.

Apoi, liderii PNR au abordat în discursurile lor din Parlamentul de la Budapesta, în campaniile electorale precum și în unele articole politice publicate în presă mai multe teme care au ca și constantă problemele demografice din Ungaria vremii. Fie că s-au referit la unele aspecte ale politicii de asimilare forțată a naționalităților promovată de către guvernul maghiar pe care au condamnat-o în termeni foarte categorici, fie au atins problema emigrării masive din Transilvania la cumpăna dintre secole încercând să-i găsească nu doar explicații ci și soluții, fie s-au referit la colonizările de populație și dezvoltarea industrială ca panaceu a reducerii sărăciei și stabilizării populației din zonele sărace etc., Iuliu Maniu, Ștefan Cicio Pop ș.a. s-au dovedit a fi la curent cu toate problemele mai importante cu care s-a confruntat populația românească din Ungaria dualistă la acea vreme. Cunoștințele lor temeinice în materie de drept, cărora le-au fost asociate informații veridice în legătură cu diverse acțiuni și inițiative ale guvernelor maghiare care vizau alterarea structurilor etno-confesionale din Transilvania ori favorizarea elementului etnic maghiar în detrimentul celorlalte naționalități din partea ungară a dublei monarhii, le-au permis să utilizeze realitățile demografice în sprijinul demersurilor lor politice³⁴.

Astfel, Ștefan Cicio Pop a analizat cu multă rigoare problema emigrărilor și a colonizărilor, intervenind în mai multe rânduri în cadrul legislativului de la Budapesta în legătură cu cauzele și consecințele acestui fenomen. În ședința din 19 iulie 1906 a Parlamentului, Ștefan Cicio Pop a intervenit la discuția asupra proiectului de lege referitor la bugetul ministrului de interne afirmând că nu prin măsuri polițienești se poate stopa emigrarea:

*„A spus ministrul de interne că va crea posturi noi, ca cei puși în ele să studieze motivele emigrărilor. Dar posturile noi sunt de prisos. Guvernul are destule organe de la care ar putea afla motivele emigrării. Și le-ar putea afla chiar și de la deputați. Un motiv e procedura brutală a organelor publice față de cei săraci, care vin pedepsiți în mod draconic pentru orice mică transgresiune, chiar și pentru câteva crengi de lemne aduse din pădure. Al doilea motiv e, că justiția la noi e prea greoaie și scumpă. Mai vine apoi faptul că poporul nu numai că nu are pâine, dar nu are nici pământ...”*³³⁵

Desigur, analizând implicarea guvernului de la Budapesta în stoparea emigrărilor din secuime și desfășurarea unor activități de colonizare a secuilor și de sprijinire economică a acestora, Ștefan Cicio Pop a atras atenția asupra altei zone sărace din

Transilvania, Munții Apuseni, numai că aici unde locuiau aproape în exclusivitate români, autoritățile nu au adoptat măsuri de protecție economică a populației. Astfel, în ședința din 6 decembrie 1906 a Parlamentului, Ștefan Cicio Pop a susținut un discurs acuzator asupra proiectului de lege referitor la bugetul ministerului de agricultură, referindu-se la situația grea a locuitorilor din Munții Apuseni:

„Locuitorii de acolo erau mai înainte de 1848 iobagi ai erariului. Pământ nu au, cu agricultura nu se pot ocupa. Nu au nici pășune. Erariul le-a dat însă posibilitatea de a trăi, înainte de 1848, căci le-a dat drept de pășunat în pădurile întinse și dreptul de a scoate lemne din pădure în mod gratuit. De la 1848 li s-a cerut o taxă, însă foarte minimală. O puteau plăti. A venit însă regularea, adică devastarea pădurilor, făcută cu multe abuzuri și oamenii au rămas fără pășune și fără lemne pentru continuarea meseriei lor... Poporul s-a plâns, i s-au făcut promisiuni, dar de dat nu i s-a dat nimica. S-a întâmplat și altă nedreptate. Oamenii au fost scoși din locurile și casele pe care le-au avut de 50-80 de ani, sub pretext că sunt erariale, pe teritoriul erarial, pentru că inginerii așa le-au trecut în hărțile cadastrale.

Mărinimia erariului s-a manifestat apoi astfel față de populațiunea aceasta de 40.000 de suflete, că pentru una din cele 10 comune a dat 70 de jugăre de pășune, iar celelalte nouă au primit laolaltă 12 jugăre pășune. Administrarea pădurilor o face acuma statul, pe baza legii de la 1898 și oamenilor le merge și mai rău și au de gând să vândă tot și să plece. N-au pășune și prin urmare n-au nici vite. Lemne, din care să facă ciubani, un ram de industrie al Moșilor, nu mai capătă, pentru că statul a dat pădurile străinilor în exploatare, ori dacă capătă, le plătesc scump și primesc lemne rele, pentru că cele bune le folosesc în fabrică... Pedepsele pentru prevaricație sunt apoi înspăimântătoare. Sentințele se aduc în absența oamenilor, care sunt la lucru, ca secerători, prin Ungaria, ori Banat. Urmează execuția și dacă banii nu se pot încasa, pedeapsa se prefacă în arest... Să facă guvernul oameni mulțumiți din 40.000 de suflete, iar nu cerșetori”³⁶.

Desigur, subiectul a continuat să-i rețină atenția lui Ștefan Cicio Pop care în ședința din 3 decembrie 1908, ce dezbătea din nou bugetul ministerului de agricultură, a analizat comparativ cele două zone muntoase „defavorizate”, secuimea și Munții Apuseni, remarcând slaba implicare a guvernului de la Budapesta în eradicarea sărăciei cronice din zona locuită preponderent de români.

Politica demografică de asimilare a naționalităților dusă de guvernul de la Budapesta a fost adeseori incriminată de liderii mișcării naționale românești la începutul secolului XX. Printre cei care au criticat acțiunile guvernanților de alterare a structurii etno-confesionale a Ungariei, Ștefan Cicio Pop a fost unul dinre cei mai vehemenți și constanți acuzatori. Astfel, în ședința din 8 mai 1905 a Parlamentului maghiar, Ștefan Cicio Pop a luat cuvântul pe marginea proiectului adresei înaintate de Clubul parlamentar naționalist (din care făceau parte 8 români, inclusiv Ștefan C. Pop, 1 slovac și 1 sârb) denunțând politica de asimilare:

„baronul Bánffy Dezső spune că scopul său e sistarea statului poliglot și că naționalitățile să se prefacă în Maghiari de rasă. Îmi iau voie a reveni asupra vorbirii

baronului Bánffy Dezső. El a afirmat, că Ungaria până atunci nu are îndreptățire de a fi și nu are viitor, până nu se contopesc toate popoarele în rasa maghiară. Să fim de o limbă și de un sentiment. În privința aceasta, oricât de mult i-aș stima facultățile de bărbat de stat, totuși fie-mi permis să mă provoc la o autoritate mai mare de cum e el, să mă provoc la întemeietorul acestui stat, la sfântul Ștefan, a cărui mână dreaptă o binecuvântăm și astăzi. El a spus, că „regnum unius linguae unius stirpis fragile et imbecille est”. Și a spus acestea fiului său Emeric, pentru ca să nu-și bată capul cu aceea, ca să asimileze naționalitățile și popoarele, ci să le cultive caracterul lor propriu naționalist, ca prin aceasta ele să devină stâlpi ai țării și ai coroanei”...În vorbirea lui Bánffy am constatat un atac deschis și categoric în contra naționalității noastre, îndeosebi cu privire la interesele de limbă. Ne voiesc limba, pe care sub nicio împrejurare nu o dăm!...Binevoii a-mi permite să constat că acea parte din legea despre egala îndreptățire a naționalităților, care e favorabilă naționalităților, n-a fost executată nici într-un singur punct al ei...Eu nu spun că naționalitățile să nu învețe ungurește, ci spun ca să învețe în limba maternă ungurește. În țara aceasta unde și din maghiarime 40% sunt analfabeți, cu greu poate fi executat planul ca să învețe în două limbi”³⁷.

Asemenea intervenții a mai avut Ștefan Cicio Pop în legătură cu accentuarea politicii de maghiarizare forțată a naționalităților din Ungaria dualistă. De exemplu, în ședința din 2 iunie 1906 a Parlamentului, Ștefan Cicio Pop a luat din nou cuvântul la discuția asupra proiectului de lege referitor la impozitare, făcând apel la respectarea drepturilor naționalităților și invocându-l pe liberalul englez W. Gladstone, dar și pe liberalii maghiari Ferenc Deak, Kossuth Lajos etc.³⁸. În atenția lui Ștefan Cicio Pop au intrat și alte aspecte cu impact demografic, în numeroasele sale intervenții în deliberativul de la Budapesta ori în discursurile cu caracter electoral fiind exprimate diferite puncte de vedere. Astfel, în ședința congregației comitatului Arad din 31 octombrie 1904, în cuvântul său, Ștefan C. Pop constata cu amărăciune că autoritățile nu s-au implicat cu responsabilitate în combaterea foametei ce afecta largi categorii ale populației rurale ca urmare a unor recolte proaste:

„într-un an ca acesta, când poporațiunea este atât de crud lovită prin recolta mizerabilă, pe alocuri amenințată cu foamete chiar, nici o măsură de ajutorare ori ușurare a sorții bietului popor nu-i preocupă pe domni. N-au cărmuitorii acestui comitat nici o milă față de suferințele poporului românesc din acest comitat...În urma foametei și a mărăuului rănced cu care se hrănesc bieții români, s-a ivit pelagra. Piere românul în patria lui care nu-i în stare să-l hrănească. Măcar că nimeni nu muncește așa mult ca dânsul”³⁹.

Problema agrară a reprezentat în Transilvania, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, una dintre cele mai importante chestiuni economice și politice, influențând dinamica populației și emigrarea peste hotare. Injusta repartizare a proprietății funciare a fost sesizată atât în epocă, dar și ulterior. Existența marii proprietăți moșierești (circa 40% din întregul fond funciar era deținut de marii proprietari) a reprezentat, în multe părți, cauza principală a lipsei acute de pământ

pentru un număr mare de țărani⁴⁰. Evident, în această situație precară se aflau atât țărani români cât și cei maghiari. Din nefericire însă, guvernarea de la Budapesta a proiectat o strategie unilaterală de susținere a intereselor economice ale țăranilor maghiari, precum și ale marilor proprietari, excluzând celelalte naționalități din Ungaria dualistă. Societatea agricolă regnicolară maghiară oferea semințe, unelte, animale cu 3-4% dobândă ungușilor, iar secușilor fără nici o dobândă. Tisza Kálmán a fost cel care a inaugurat o politică oficială sistematică de colonizare creând fonduri însemnate în vederea cumpărării de proprietăți pe care să se formeze colonii maghiare: Sărmașul Mare, Nimigea, Vița, Luduș, Albești etc.⁴¹. Operațiile de colonizare în Transilvania au fost executate sub conducerea Inspectoratului colonizării din Cluj; practic, întreaga legislație agrară (1871, 1873, 1880, 1894, 1896, 1909, 1917) avea prevederi restrictive la adresa românilor, favorizând țăranimea și moșierimea maghiară (de exemplu, ordonanța ministerială nr. 4000/1917 interzicea românilor să mai cumpere pământ)⁴².

Liderul român Ștefan Cicio Pop s-a ridicat în repetate rânduri împotriva politicii de colonizare desfășurate de autorități remarcând finalitatea politică acestora. Bunăoară, în ședința din 18 mai 1908 a Parlamentului, politicianul arădean a intervenit pe marginea proiectului de buget și a arătat că „politică de colonizare nu va avea alte urmări decât scumpirea din cale afară a pământurilor și nemulțumirea celor desconsiderați”⁴³. Aceleași probleme le-a reluat avocatul arădean și la adunarea populară electorală de la Șiria din 23 august 1908 când „vorbește pe larg despre colonizări și ilustrează cu multe exemple risipa ce se face cu banii țării pentru salvarea nobilimii scăpătate. De noi nu se îngrijește statul deși am dat cele mai strălucite pilde de virtute și jertfă în războaie...”⁴⁴.

La finalul acestor considerații se impune să subliniem consistența apelului la demografie la mai toți liderii români ai mișcării de emancipare națională din Transilvania pe parcursul a mai bine de un secol și jumătate. Făcute prin intermediul memoriilor ori a programelor politice, în Parlamentul de la Budapesta sau în congregațiile comitatense, rostite cu prilejul adunărilor populare electorale sau publicate în presa românească a vremii, toate aceste luări de poziție care au uzitat de factorul cantitativ, demografic, demonstrează că oamenii politici români s-au implicat cu responsabilitate și competență în apărarea intereselor populației majoritare din Transilvania, expusă politicii de asimilare, defavorizată din punct de vedere economico-social datorită măsurilor arbitrare luate de guvernarea. Desele deplasări în teritoriu pentru a lua la cunoștință în mod nemijlocit numeroasele probleme cu care se confruntau românii, începând cu episcopul Inochentie Micu și continuând apoi în secolul al XIX-lea cu liderii laici, le-au conferit acestora argumente irefutabile în fața celor care îi combăteau. Practic, de la mijlocul secolului al XVIII-lea și până la Marea Unire, nu a existat un document programatic important al mișcării de emancipare națională, un discurs rostit la nivel central sau pe plan local, o întrunire electorală etc. în care elita românească să nu invoce ca argument principal ceea ce era evident în provincie: preeminența demografică a românilor în cadrul structurii etnice a populației Transilvaniei. Demn de reținut este faptul că invocarea factorului cantitativ nu s-a făcut în mod mecanic, întotdeauna demografia a fost asociată altor argumente liberale, democratice din arsenalul ideologic specific epocii luminilor și veacului naționalităților.

Note

- *. Lucrarea a fost elaborată în cadrul granturilor de tip Idei cod ID_487 și cod ID_2353, finanțate de către CNCISIS – România
1. Ioan Aurel Pop, „Observații privitoare la structura etnică și confesională a Ungariei și Transilvaniei medievale (secolele IX-XIV)”, în vol. *Istoria României. Pagini transilvane*, coord. Dan Berindei, Cluj-Napoca, 1994, p. 10-11.
 2. Nicolae Edroiu, „Românii în urbariile transilvănene din secolul al XVI-lea”, în vol. *Sabin Manuilă, istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec.XVI-XX*, coord. Ioan Bolovan, Sorina Bolovan, Cluj-Napoca, 1995, p. 68.
 3. Apud. *Istoria românilor; vol. VI. Românii între Europa clasică și Europa Luminilor (1711-1821)*, coord. Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, București, 2002, p. 93.
 4. Ladislau Gyémánt, „Evoluția demografică a Transilvaniei între 1690-1847”, în vol. *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Traian Rotariu, Cluj-Napoca, 2006, p. 42sq.
 5. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1984, pp. 164-165.
 6. Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, 1994, p. 69.
 7. Liviu Maior, *Habsburgi și Români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, 2006, p. 15.
 8. Ladislau Gyémánt, „Etnic și social în habitatul transilvănean în lumina a două tabele centralizatoare inedite ale conscripției fiscale din anul 1750”, în vol. *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI)*, coord. Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, 2007, p. 17sq.
 9. Ibidem, p. 19sqq.
 10. Livia Ardelean, „Aspecte ale migrației din comitatul Târnava în anii 1764-1774”, în vol. *Sabin Manuilă, istorie și demografie...*, p. 91sqq. David Prodan a demonstrat, pe baza cercetării a mii de documente din arhivele maghiare și austriece, că în secolul al XVIII-lea, la fel ca în perioada anterioară, mobilitatea populației și sensul majoritar de mișcare a fost irefutabil dinspre Transilvania spre teritoriile extracarpatiche, ceea ce nu exclude însă și intrările în sens invers, dinspre Moldova și Țara Românească, însă acestea au fost numeric incomparabil mai modeste față de emigrările din Transilvania. A se vedea David Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944, passim.
 11. Ileana Bozac, Teodor Pavel, *Călătoria împăratului Iosif al II-lea în Transilvania la 1773*, vol. 1, Cluj-Napoca, 2006, p. 26.
 12. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum...*, p. 479.
 13. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum...*, p. 86.
 14. Liviu Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, 1998, p. 49; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, 2000, p. 8.
 15. Liviu Maior, *Memorandumul. Filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, Ed. Fundației Culturale Române, [Cluj-Napoca - București], 1992, p.10.
 16. Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, București, 1982, p. 401.
 17. Ibidem, p. 449, 462.
 18. Liviu Maior, *1848-1849...*, pp. 111sqq.
 19. Cornelia Bodea, *1848 la români...*, vol. I, pp. 485-486.
 20. Idem, vol. II, p. 909.
 21. Ibidem, vol. II, p. 960.

22. Ibidem, vol. II, p. 1074.
23. *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band III. Die Völker des Reiches*, hsg. Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch, 2. Teilband, Wien, 1980, p. 414.
24. Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, *Transylvania in the Modern Era. Demographic Aspects*, Cluj-Napoca, 2003, p. 180.
25. Apud Ștefan Manciuța, *Câmpia Transilvaniei*, București, 1944, p. 126sq.
26. Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, Fond *Miniszterelnökség*, K 26-1909-XXV-181, f. 51.
27. Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud, fond *Emil Precup*, inv. 31, pp. 211-213; fond *Oficiul parohial greco-catolic Sângeorz-Băi*, reg. inv. nr. 7, f. 39-40. Apud. Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Viorel Rus, *Familiiile din Năsăud în anul 1869. Contribuții de demografie istorică*, Cluj-Napoca, 2010, pp. 14-15.
28. Nicolae Boșan, „Ideologia politică a Memorandului“, în vol. *Memorandul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, București, 1992, p. 262; Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986, p. 16; Gelu Neamțu, „Precursorii memorandului“, în *Istoria României. Transilvania, vol. II (1867-1947)*, coord. Anton Drăgoescu, Cluj-Napoca, 1999, p. 425 sq; mai nou la Vlad Popovici, *Tribunismul (1884-1905). Ideologie și acțiune politică, direcții culturale și angajament social*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2008.
29. *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, vol. I, Cluj, 1933, p. 43.
30. *Ibidem*, p. 42.
31. Liviu Maior, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționismului românesc*, București, 1992, p. 176.
32. *Procesul Memorandului...*, p. 15-42.
33. Ioan Lumperdean, „Lexicul Memorandului: între tradiție și inovația istorică“, în *Studia Universitatis „Babes-Bolyai“*. *Historia*, XXXIX, nr. 1-2, 1994, pp. 134-136.
34. A se vedea Ioan Bolovan, „Probleme demografice în discursurile și articolele politice ale lui Ștefan Cicio Pop la începutul sec. XX“, în vol. *Ștefan Cicio Pop. Studii*, coord. Corneliu Pădurean, Arad, 2009, pp. 23-38.
35. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VIII, Sibiu, 1915, p. 380-381
36. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, p. 412-413; mai pe larg și în *Tribuna*, nr. 221, 28 noi./11 dec. 1906, p. 2, nr. 222, 29 noi./12 dec. 1906, p. 4-5, nr. 223, 30 noi./13 dec. 1906, p. 4
37. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, p. 190-191
38. *Ibidem*, p. 247sq.
39. *Tribuna*, nr. 198, 19 oct./1 noi. 1904, p. 3
40. Egyed Ákos, *A parasztság Erdélyben a századfordulón*, Bukarest, 1975, p. 297.
41. FI. Bogdan, *Desnaționalizarea românilor ardeleni sau politica agrară ungurească cu date statistice referitoare la populația și proprietățile ardelenesti*, București, 1916, p. 8 sq.
42. Vasile Dobrescu, *Elita românească în lumea satului transilvan, 1867-1918*, Târgu Mureș, 1996, p. 17; A. Loșonți, V. Ungureanu, „Sursele de finanțare și creditare ale agriculturii din Transilvania în perioada dezvoltării capitalismului“, în *Terra Nostra*, vol. III, București, 1973, p. 380.
43. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, p. 776
44. *Tribuna*, nr. 178, 12/25 august 1908, p. 5